

УДК 330.3

М. І. Стегней,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет

ЕКОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

М. Stehnei,
Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of Accounting and Finances, Mukachevo State University

ECOLOGICAL PRIORITIES OF THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Стаття присвячена екологічним пріоритетам розвитку сільських територій. Екологічний стан сільських територій пов'язаний із негативними змінами екосистем біосфери, значним зменшенням біопродуктивності і біорізномаяття, виснаженням ґрунтів і мінеральних ресурсів при одночасному небаченому зростанні забруднення всіх геосфер. Все це межує зі знищенням середовища існування людства. Дослідження генезису екологічної компоненти сталого розвитку доводить важливість даного феномену для сільських територій України. Для забезпечення сталого розвитку території як екосистеми необхідно враховувати взаємозв'язок економічної, соціальної, екологічної компонент її розвитку в симбіозі зі всією накопиченою енергією природного середовища (поновлюваною і непоновлюваною). Розроблено основні стратегічні аспекти розвитку екологічної політики на прикладі Закарпатської області та здійснено моніторинг навколишнього природного середовища Закарпаття. Визначено складові напрями концептуальних положень стратегії екологічно сталого розвитку сільських територій. Вітчизняна політика галузі екології та природних ресурсів повинна виходити із забезпечення загальної екологічної безпеки і розвитку міжнародного природоохоронного співробітництва в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь.

The article is devoted to environmental priorities of rural development. Ecological conditions in rural areas is associated with negative changes in ecosystems of the biosphere, a significant decrease in biological productivity and biodiversity, depletion of soil and mineral resources, together with the unprecedented growth of the pollution of the geosphere. All this comes close with the destruction of the habitat of mankind. The study of the genesis of the environmental component of sustainable development shows the importance of this phenomenon in rural areas of Ukraine. To ensure the sustainable development of the area as an ecosystem, the relationship with economic, social and environmental components of development in symbiosis with all the stored energy of the environment (renewable and non-renewable) should be considered. The basic strategic aspects of environmental policy on the example of Transcarpathian region have been studied and the environment of Transcarpathia has been monitored. The composition of conceptual directions of the strategy of environmentally sustainable rural development has been defined. The domestic policy ecology and natural resources should be based on ensuring the overall ecological safety and the development of international environmental cooperation in the interest of present and future generations.

Ключові слова: екологічний стан, довкілля, природні ресурси, рекреаційні ресурси, екологічна політика, екологічно сталий розвиток сільських територій.

Key words: ecological state of the environment, natural resources, recreational resources, environmental policy, environmentally sustainable rural development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Повноцінне входження України в європейські та світові процеси тісно пов'язане із формуваннями процесами сучасної розвинутої держави здатної забезпечувати свої національні інтереси. Одним з головних напрямів подальшого розвитку є забезпечення еколого-соціальної компоненти поряд із економічним

розвитком. Стрімкий індустріальний розвиток цивілізації почав вичерпувати існуючу ресурсно-екологічну базу, що може прискорити епоху глобальної кризи, яка охопить різноманітні аспекти людського життя. Недопущення розгортання цієї кризи є одним з найголовніших завдань людської цивілізації XXI століття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань екологічних пріоритетів розвитку сільських територій проведено у низці наукових публікацій вчених, серед яких: О.М. Потапенко, І.О. Иртіщева, О.В. Коваленко, Т.В. Стройко та інші.

Необхідність досліджень обумовлена потребою розробки нових концептуальних підходів до формування екологічно сталого розвитку сільських територій та України, в цілому. Тому дослідження питань екологічних пріоритетів повинне здійснюватися у напрямі пошуку механізмів сталого розвитку.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

У попередніх публікаціях науковців закладено вагомий теоретико-методичний підґрунтя для дослідження проблем екологічно сталого розвитку. Глобальна масштабність цих проблем дає можливість знаходити попередньо недосліджені аспекти та продовжувати наукові пошуки. Так, зокрема, найбільш актуальним напрямом, на наш погляд, є обґрунтування напрямів концептуальних положень стратегії екологічно сталого розвитку сільських територій..

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення стратегічних напрямів екологічної політики України та розробка стратегічних аспектів екологічного розвитку сільських територій Закарпаття.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення сталого розвитку сільських територій залежить від низки чинників та умов. Одне із вагомих місць у системі цих чинників належить екологічному фактору, посилена увага до якого пояснюється підвищенням рівня антропогенного навантаження на довкілля, стрімким розвитком науково-технічного процесу. Сучасний екологічний стан сільських територій пов'язаний із негативними змінами екосистем біосфери, значним зменшенням біопродуктивності і біорізномаття, виснаженням ґрунтів і мінеральних ресурсів при одночасному небаченому зростанні забруднення всіх геосфер. Все це межує зі знищенням середовища існування людства.

Взаємодія сільського населення і природи є фундаментальною умовою існування селищних громад та сільського господарства. Закономірності сукупного, взаємодоповнюючого розвитку суспільства і природи формують певний простір де особливості життєдіяльності першої компоненти стають умовами відтворення другої, їх взаємодія здійснюється в межах соціальної сфери, і, як наслідок, підпорядковується її законам. Населення як складова суспільства розвивається за законами, обумовленими соціальними процесами. Населення є лише споживачем і регулятором відтворення природних благ. А природне середовище, в свою чергу, впливає на людство, і пояснюється це тенденціями розвитку суспільства.

Тому дослідження феномена сталого розвитку сільських територій повинне відбуватися у напрямі пошуку механізмів узгодженості дій екологічних, соціальних та економічних законів на різних етапах розвитку суспільства. Якщо під імперативним розуміти обов'язковість, то імперативними компонентами сталого розвитку сільських територій будемо вважати екологічну, соціальну та економічну складову.

Відомі англійські вчені Д. Пірс та К. Тернер виділяють три основні підходи, які доводять переваги екологічних критеріїв над економічними [1]:

— розумна людина не повинна орієнтуватись лише на економічну раціональність, їй слід більше уваги приділяти благам загального користування, використання яких спричиняє зовнішні ефекти;

— новий підхід до економічного розвитку вимагає відтворення самої економічної системи і всіх її складових на сталій основі;

— з часом економічний розвиток повинен ставати все більш нейтральним щодо навколишнього середовища, впливи на нього повинні звестись до мінімуму.

Деякі прихильники таких підходів пропонують заморозити економічне зростання в інтересах навколишнього середовища. Проте при правильному екологічно безпечному способі використання сільських територій та сільськогосподарських угідь можна забезпечити сталый економічний розвиток та сталий природний базис.

У результаті дослідження генезису екологічної компоненти сталого розвитку можна визнати важливість даного феномену для сільських територій України. Сталий розвиток сільських територій — це соціально-орієнтований процес економічного розвитку сіл із забезпеченням екологічної та продовольчої безпеки, а також ефективного відтворення природних ресурсів.

Концепція розвитку сільських територій повинна включати розробку основних документів: цільових державних програм розбудови соціальної інфраструктури та поселенської мережі, комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських громад та сільських рад, регіональних комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських територій району, області та річних планів і відповідних бюджетів соціального розвитку сільських громад, сільських територій району, області [2, с. 113]

Для України процес євроінтеграції повинен супроводжуватись Адаптацією до вимог спільної екологічної політики Європейського Союзу. Як показує досвід інших постсоціалістичних країн, які вже є членами ЄС, це одне із найскладніших завдань. Угоди про вступ до ЄС передбачають протягом нетривалого перехідного періоду повний перехід до реалізації екологічної політики, яка визначається у понад 200 Директивах ЄС (нормативних актах, рішеннях і стратегіях). Інтерпретація цієї умови означає узгодження, точніше повну відповідність національного законодавства вимогам законодавства ЄС, причому не тільки теоретично, але й, безумовно, практично. Тож, запланований вступ до ЄС передбачає гармонізацію внутрішнього законодавства України із екологічними директивами Європейського Союзу та створення адміністративного потенціалу для контролю за його неухильним дотриманням.

Україна потребує поступового наближення своєї політики до стандартів ЄС, що має здійснюватися з урахуванням національних інтересів, умов та можливостей, а головне орієнтуватиметься на нові, перспективні еколого-економічні механізми, що нині реалізуються в ЄС у рамках його стратегії сталого розвитку та моделі еко-соціальної ринкової економіки. Про необхідність поліпшення екологічної ситуації сільських територій України зазначається у Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [3]. Проте відсутній дієвий механізм забезпечення екологічної безпеки сіл та нашої держави в цілому, що доводить необхідність та актуальність подальших досліджень даної тематики.

Сталий розвиток сільських територій у контексті екологічної безпеки є певним викликом для уряду України та для вітчизняних науковців. Відповідь на цей виклик дозволить, з одного боку, розробити та впровадити нову модель еко-соціальної економіки сільських територій, що спрямована на всебічне покращення якості людського життя. А з іншого боку, вона слугуватиме фундаментом для євроінтеграційного процесу України, оскільки критерії сталого розвитку та екологічної безпеки будуть першочерговими.

Людство й досі продовжує будувати свої стосунки з природою переважно на основі екстенсивного використання ресурсів, без врахування її потенційних можливостей. Таке відношення до природи стало причиною

Таблиця 1. Основні соціально-економічні характеристики Закарпатської області

Територія, тис. кв. км		12,8	Розташування: західна частина України	
Чисельність населення, млн осіб		1,2569	у тому числі (%): - міське 37 - сільське 63	
Адміністративний центр – м. Ужгород		міста обласного підпорядкування - Мукачеве, Хуст, Берегове, Чоп		
Основні галузі промисловості:	Харчова та перероблення с/г продуктів, машинобудування, виробництво з деревини та виробів з деревини, легка промисловість, виробництво електроенергії, тепла, газу та води		обсяг промислового виробництва, млрд грн.	9,941
Основні галузі сільського господарства:	Рослинництво, тваринництво		обсяг продукції с/г господарства: тис. тонн молока, тис. тонн м'яса млн штук яєць тис. ц зернових та зернобобових тис. ц картоплі тис. ц овочів відкритого ґрунту	410,0 86,5 337,5 3250,0 6149,0 2890,0
Транспортні магістралі	Автомобільні дороги з твердим покриттям, тис. км		3,3	
	Залізничні шляхи загального користування, тис. км		0,610	
Головні водні об'єкти: р. Тиса, р. Уж, р. Латориця, р. Теремля, р. Ріка, р. Боржава, оз. Синевир				
Інвестиції на охорону навколишнього природного середовища та раціональне природокористування у 2012 році (з усіх джерел фінансування)		Державний фонд ОНПС, тис. грн.		15 405,0
		Обласний фонд ОНПС, тис. грн.		603,97
Основні підприємства – джерела антропогенного впливу на довкілля: магістральні газопроводи УМГ "Прикарпаттрансгаз", ВАТ "Закарпатгаз", КП ВУВКГ м. Ужгорода, ТОВ «Закарпатполіметали», ВАТ «Перечинський лісохімічний комбінат»				
Вплив на навколишнє середовище у 2013 році				

Джерело: складено автором на основі [5; 6].

появи як локальних, так і глобальних економічних та екологічних криз. У зв'язку з цим, надто актуальною проблемою стало формування нової екологічної правосвідомості й нових стосунків суспільства з природою на основі ресурсозберігаючої техніки і технологій, при первинному використанні мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, а також шляхом максимального залучення відходів виробництва й використання їх у господарському обігу. Разом з тим, інформаційно-нормативне забезпечення ресурсозбереження, чинне в Україні, має лише рекомендаційний характер і фактично не сприяє вирішенню проблеми сталого розвитку природи і суспільства.

Для забезпечення сталого розвитку території як екосистеми необхідно враховувати взаємозв'язок економічної, соціальної, екологічної компонент її розвитку в симбіозі зі всією накопиченою енергією природного середовища (поновлюваною і непоновлюваною). При цьому важливо виділяти якісну (корисну) частину, тобто, ту енергію, яка примножує сукупну енергію середовища, і, відповідно, збільшує продуктивну енергію ресурсного потенціалу території. Кількість отриманої додаткової енергії відображається в енергетичному балансі, який характеризує виробництво, поступ, використання всіх видів ресурсів і дозволяє виявити продуктивні і непродуктивні витрати енергії ресурсного потенціалу [4], що відображено на третьому рівні піраміди.

Величина сукупного суспільного продукту території як результату виробничої діяльності характеризується загальною кількістю енергії, витраченої на його виробництво.

Нами розроблено основні стратегічні аспекти розвитку екологічної політики на прикладі Закарпатської області та здійснено моніторинг навколишнього природного середовища та фінансування природоохоронної діяльності Закарпаття.

Закарпаття відноситься до екологічно вразливих регіонів країни. Переважаюча гористість території, значні перепади висот, складний рельєф та геологічна структура гір, велика кількість опадів та швидка зміна кліматичних умов створюють передумови розвитку паводків (підйоми рівнів води у гірських річках досягають 1,5–2,5 м за 3–4 години). Оскільки ріки на рівнині мають малі нахили, паводкові води розли-

ваються, затоплюючи значні площі. Паводки, за певних передумов, призводять до катастрофічних наслідків, наносять суттєві втрати господарству області, як це відбулося у 1947, 1962, 1974, 1979, 1992, 1998 та 2001 рр. До того ж вони спричинюють і загострюють прояв небезпечних геологічних процесів таких, як зсуви, селі, бічна річкова і площинна ерозія, карст, підтоплення тощо.

Відповідно екологічний стан довкілля та техногенних об'єктів в Закарпатській області загалом є задовільним, водночас екологічна ситуація в окремих локалізованих місцинах залишається складною. До таких, насамперед, віднесемо зони екологічного лиха поблизу смт. Солотвино (соляні копальні), села Мужієво (родовище золота), смт. В. Бичків (територія бывшего лісохімікомбінату) [7].

Зведену інформацію про стан довкілля в області та джерела антропогенного впливу наведено в таблиці 2.

Закарпатська область України входить до складу Карпатського регіону, що визначає величезний потенціал у розвитку туризму та рекреації. Надзвичайно багата природно-культурна спадщина регіону охоплює 26 природних та культурних об'єктів занесених до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у т.ч. — українсько-словацький об'єкт "Буковий праліси Карпат", розташований на території Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку.

Останній є складовою частиною трьохстороннього польсько-словацько-українського міжнародного біосферного заповідника "Східні Карпати". Карпатські ландшафти здавна використовуються для рекреації та оздоровлення [8].

Для території Карпатського регіону екологічні проблеми мають системний характер, типові вони й для Закарпаття:

- порушення екологічної рівноваги на територіях, що зазнали шкідливого впливу внаслідок діяльності підприємств гірничо-видобувної, хімічної та паливно-енергетичної промисловості;

- хімічне та біологічне забруднення поверхневих водойм басейнів великих водних артерій;

- забруднення довкілля промисловими та побутовими відходами, а також недостатньо застосовані зусилля щодо їх переробки та утилізації;

Таблиця 2. Характеристики стану довкілля Закарпатської області

<i>Атмосферне повітря</i>			
Викинуто забруднюючих речовин в атмосферу, тис. т	69,1	у тому числі:	
		- стаціонарними джерелами	7,7
		- пересувними джерелами	61,4
<i>Водні ресурси</i>			
Скинуто стічних вод, млн куб. м	32,69	Забрано води з природних джерел, млн куб. м	38,30
у тому числі:		у тому числі:	
забруднених стічних вод	2,42	підземних	21,40
нормативно-чистих та нормативно-очищених вод	29,0	поверхневих	16,90
Скинуто забруднюючих речовин, тис. тонн	18,62	Потужність очисних споруд, млн куб. м	43,0
<i>Земельні ресурси</i>			
Наявність сільгоспугідь, тис. га	451,6	Лісові землі, тис. га	723,9
		Наявність природно-заповідного фонду, тис. га	177,5
Агрофізично деградованих (%)	0,08		
<i>Утворення та поводження з відходами</i>			
Всього утворюється відходів, тис. тонн	570,2	Відправлено на утилізацію:	
у тому числі:		хімічних засобів захисту рослин (ХЗЗР), тонн	109,53
промислових, тис. тонн	556,0	макулатура, тонн	5208,0
небезпечних (токсичних)	4,9	відходи склобою, тонн	1401,0
твердих побутових, тис. тонн	9,3	полімерні відходи, тонн	852,0
Всього накопичено відходів, тис. тонн	1824,976	свинц. акумулятори, тонн	7,8
у тому числі:		тирса деревинна, тис. т	74,0
I—III класів небезпеки	0,193	люмінесцентні лампи, шт.	44043
IV класу небезпеки	1824,783		

Джерело: складено автором на основі [5; 6].

— розвиток небезпечних процесів внаслідок шкідливої дії повеней, паводків, селів, зсувів;

— деградація унікальних природних екосистем, втрата біологічного різноманіття.

Пріоритетні напрями екологічної політики в регіоні задекларовані у Карпатській конвенції [9], яка покликана консолідувати зусилля всіх карпатських країн, спрямованих на збереження та екологічно збалансований розвиток Карпат. Серед них найбільш актуальні для Закарпаття наступні:

— екологічна реабілітація територій в зонах діяльності гірничовидобувної промисловості.

— покращення екологічного стану водних артерій регіону.

— переробка та утилізація промислових та побутових відходів.

— збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідних територій та екологічної мережі.

— організація системи екологічного моніторингу та інформаційного забезпечення природоохоронної діяльності, екологічної освіти та виховання населення

Наявність цінних рекреаційних ресурсів та значна збереженість біорізноманіття природних екосистем робить привабливим Закарпаття для інвесторів. Це вимагає розробки механізмів екологічного сталого розвитку складових частин території Закарпаття, зокрема, сільських територій.

Екологічна ситуація залишається вкрай складною, навантаження на навколишнє природне середовище зростає. Забруднення і виснаження природних ресурсів продовжує загрожувати здоров'ю населення, екологічній безпеці та економічній стабільності держави. Недостатньо уваги приділяється охороні земельних ресурсів, раціональному їх використанню, збереженню та відтворенню родючості ґрунтів. Водні ресурси використовуються нераціонально, продовжується їх забруднення та виснаження. Відсутній контроль за додержанням режиму використання водоохоронних зон та прибережних захисних смуг. Забруднення атмосферного повітря в більшості міст по окремим показникам перевищує встановлені нормативи. Залишається невирішеною проблема збирання, обробки, знешкодження та

видалення відходів. Зростає засміченість територій побутовими відходами.

Усі екологічні проблеми — і глобальні, і регіональні — тісно взаємопов'язані і можуть бути вирішені, якщо відбуваються зрушення в мисленні, і народи зосередять свої зусилля на тій системі заходів, яку пропонує стратегічна екологічна ініціатива — зміни вектора економічного розвитку. І політики, і економісти мають визначити, що майбутнє суспільства, яке хоче залишитись життєздатним, має ґрунтуватись на екологічних засадах, а економічна діяльність — виходити з охорони природи.

Критерієм сталого розвитку повинно стати не збільшення обсягів виробництва, а те, що потенціал останнього характеризується умовами збереження навколишнього природного середовища і переходу до прискореного поліпшення її якісних показників. Створення і застосування екологічно прийнятних технологій передусім і стане чинником врятування навколишнього середовища. Але також не слід надто захоплюватися новими технологіями, бо сліпе покладання надій на техніку, стихійне і бездумне її використання в розрахунку на негайну вигоду вже поставило цивілізацію на край загибелі. Тому необхідно дуже ретельно вивчати екологічний вплив нових технологій, враховуючи і перспективу.

Охорона довкілля стає невід'ємним складником державного управління. І тому у своїй політиці в галузі екології та природних ресурсів Україна повинна виходити із забезпечення загальної екологічної безпеки і розвитку міжнародного природоохоронного співробітництва в інтересах нинішнього і майбутнього покоління. Об'єктивний аналіз, виходячи із ситуації, що склалася, показує, незважаючи на надзвичайно гострі суперечності світового співтовариства з проблеми майбутнього розвитку людини і цивілізації, реально існує система заходів, яка сприяє їх подоланню. Але це неможливо зробити самотужки. Необхідна добра воля і скоординовані дії міжнародної спільноти, адже екологічний стан та культура природокористування перестають бути внутрішньою справою окремих держав, оскільки сучасне людство існує за умов глобальної взаємозалежності.

Ефективність стратегії екологічно сталого розвитку сільських територій в значній мірі залежить та визначається вмінням розробників врахувати складну взаємодію об'єктивних екологічних та економічних законів, включаючи їх специфічні прояви в аграрній сфері. При цьому особливе значення має використання законів пропорційного розвитку економіки і соціальної інфраструктури, земельної ренти, законів циклічності відтворення, закономірностей трудової діяльності і так далі

Крім того, обов'язковим є розгляд законів функціонування ресурсного потенціалу сільських територій, який є основою стійкого життєзабезпечення сільського населення і має прямий вплив на розвиток і функціонування аграрного ринку праці, ефективність сільськогосподарського виробництва, диверсифікацію агробізнесу, рівень зайнятості сільського населення, якість життя, та ін.

Концептуальні положення стратегії екологічно сталого розвитку сільських територій повинні містити наступні напрями:

- усебічна, об'єктивна оцінка стану і тенденцій розвитку ресурсного потенціалу і соціально-трудова стосунків, що визначилися в останні п'ять — десять років, у регіоні, з виявленням чинників, що гальмують розвиток;

- постановка стратегічних цілей і завдань у рамках інтерактивного планування з урахуванням коригувань, спрямованих на підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу і створення диверсифікованого ринку праці;

- розробка і обґрунтування переважних напрямів реалізації цілей і завдань на основі перспективного розвитку і вдосконалення регіональної, техніко-технологічної, адміністративної, соціально-трудова і загально-економічної структури сільської території;

- обґрунтування мобілізації місцевих фінансових, матеріально-технічних, соціальних, трудових і гуманітарних ресурсів для досягнення концептуально сформованих завдань соціально-економічного розвитку сільської території на перспективу;

- розробка переважних важелів і механізмів (економічних і нееконічних), спрямованих на виконання визначених концепцією основних цільових установок;

- прогноз найважливіших показників соціально-економічного розвитку території на основі узгодження очікуваних показників якості і рівня життя сільського населення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, стратегія екологічно сталого розвитку сільських територій вимагає розробки такої концепції, яка поєднувала б у собі різні організаційно-економічні підходи, що включають методичні і методологічні аспекти вирішення проблеми сталості розвитку села як соціально-економічної системи, що забезпечує стабільне зростання якості життя населення.

Література:

1. Pears D., Turner K., Bateman I. Environmental Economics. An Elementary Introduction. The John Hopkins University Press, Baltimore, 1993.

2. Іртишева І.О. Концептуальні засади сталого розвитку сільських територій / Іртишева, І.О., Потапенко О.М. // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях // Матеріали Третьої Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 15—16 вересня 2011 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування, ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", Кримський економічний інститут ДВНЗ "КНЕУ ім. Вадима Гетьмана". — Сімферополь: ПП "Підприємство Фенікс", 2011. — С. 111—113.

3. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, схвалена Кабінетом Міністрів України 03 лютого 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://new.minagro.gov.ua/ua/ministry/9689-konceptsiya-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-stalogo-rozvitku-silskih-teritorij-na-period-do-2020-roku/>

4. Коваленко О.В. Ефективність використання виробничого потенціалу сільських цегельних підприємств [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 / О.В. Коваленко. — К.: ННЦ ІАЕ. — 2010. — 20 с.

5. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік. Головне управління статистики у Закарпатській області. — Ужгород, 2014. — 512 с.

6. Статистичний збірник "Навколишнє середовище Закарпаття 2013" Головне управління статистики у Закарпатській області. — Ужгород, 2014. — 60 с.

7. Доповідь про стан навколишнього середовища Закарпатської області за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ecozakarpat.gov.ua/>

8. Регіональний інформаційний центр "Карпати" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://carpaty.net>

9. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_164

References:

1. Pears, D. Turner, K. and Bateman, I. (1993), Environmental Economics. An Elementary Introduction, The John Hopkins University Press, Baltimore, USA.

2. Irtysheva, I.O. and Potapenko, O.M. (2011), "Conceptual foundations of sustainable rural development", Stalyj rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspil'stva v ekonomichnykh transformatsiyakh // Materialy Tret'oi Vseukrains'koi nauk.-prakt. konf. [Sustainable development and environmental safety of society in economic transformations Materials Third All-Ukrainian scientific-practic. Conf.], m. Bakhchysaraj, Ukraine, 15—16 sept., pp. 111—113.

3. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2010), "Concept of the National Target Program of sustainable development of rural territories for the period 2020", available at: <http://new.minagro.gov.ua/ua/ministry/9689-konceptsiya-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-stalogo-rozvitku-silskih-teritorij-na-period-do-2020-roku/> (Accessed 24 Dec 2014).

4. Kovalenko, O. V. (2010), "Efficiency of use production potential of rural brick business", Ph.D. Thesis, economy, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

5. Main Department of Statistics in Zakarpattia region (2014), Statystychnyj schorichnyk Zakarpattia za 2013 rik [Statistical Yearbook for 2013 Zakarpattia], Uzhhorod, Ukraine.

6. Main Department of Statistics in Zakarpattia region (2014), Statystychnyj zbirnyk "Navkolyshnie seredovysche Zakarpattia 2013" [Statistical Yearbook "Environment Zakarpattia 2013"], Uzhhorod, Ukraine.

7. Department of Environment and Natural Resources Zakarpattia Regional State Administration (2014), "Report on Environmental Transcarpathian region in 2013", available at: <http://ecozakarpat.gov.ua/> (Accessed 24 Dec 2014).

8. Regional Information Center "CARPATHIANS" (2014), available at: <http://carpaty.net> (Accessed 24 Dec 2014).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), International document "Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_164 (Accessed 24 Dec 2014).

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.